

Handläggare
PMU/MIS, PMU/MIÖ
Linda Björneskog och Andreas Persson

Stödmaterial för att inkludera transpersoner i enkäter och undersökningar

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	3
1 Introduktion.....	5
1.1 Uppdraget.....	5
1.2 Vad är kön?.....	5
1.3 Utgångspunkter	6
2 Att mäta kön	8
2.1 Syfte med olika mått på kön.....	8
2.2 Olika sätt att ställa transinkluderande frågor om kön	8
2.3 Centrala metodfrågor	10
2.4 Juridik.....	14
3 Rekommendationer - exempelfrågor	15
3.1 Juridiskt kön	15
3.2 Könsidentitet – översiktliga frågor	17
3.3 Könsidentitet– detaljerade frågor	21
3.4 Transerfarenhet.....	23
3.5 Tvåstegsmodellen	24
4 Rekommendationer - design.....	25

4.1 Frågekonstruktion.....	25
4.2 Datainsamling.....	32
4.3 Statistisk metod och alternativ undersökningsdesign.....	36
5 Ordlista.....	38
6 Referenslista.....	40

Sammanfattning

Undersökningarna som ingår i den individbaserade officiella statistiken är i normalt registerbaserade vilket innebär att de utgår från individers registrerade kön, det vill säga det juridiska könet. Om kön mäts med en fråga kan det vara otydligt vilken aspekt av kön som frågan avser att mäta (exempelvis juridiskt kön, könsidentitet eller könsuttryck). Det finns också syften där andra definitioner av kön än juridiskt kön kan vara mer lämpliga, t.ex. könsidentitet eller transerfarenhet.

Redan i designstadiet finns det ett antal metodfrågor att beakta när det gäller inkluderande frågor (t.ex. rökanderisk eller osäkra skattningar p.g.a. för litet urval). Om undersökningen gör en förändring av mätningen av kön behöver det även fattas beslut om hur ändringen ska hanteras. Det finns även juridiska frågor att ta ställning till, t.ex. om könsidentitet räknas som en känslig personuppgift i sammanhanget (se avsnitt 2). Om undersökningen ska inkludera frågor om könsidentitet och transerfarenhet så finns flera alternativ. Detta stödmaterial inkluderar fyra frågetyper:

- Könsidentitet – översiktligt (t.ex. ”Kvinna”, ”Man” och ett uppsamlade alternativ)
- Könsidentitet – detaljerat (t.ex. med flera alternativ för olika identiteter)
- Transerfarenhet (t.ex. om personen definierar sig eller har definierat sig som transperson)
- Tvåstegsmodellen (består av en fråga om kön vid födseln och en om nuvarande könsidentitet)

Undersökningens syfte och förutsättningar bör styra valet av ansats. För varje frågetyp ovan innehåller stödmaterialen flera exempelfrågor med för- och nackdelar redovisade och en rekommendation (se avsnitt 3).

Beroende på undersökningens syfte och förutsättningar kan det finnas skäl till att revidera någon av exempelfrågorna eller att konstruera en helt ny fråga. Konstruktionen av en fråga innehåller flera beslut, t.ex. vilken ansats frågan ska ha, vilka begrepp som ska användas i svarsalternativen, om frågan ska vara helt eller delvis öppen samt vilka kompletterande svarsalternativ som ska ingå (se avsnitt 4.1 för rekommendationer).

Eftersom frågor om könsidentitet och transerfarenhet kan vara känsliga frågor rekommenderas att de ställs självadministrerat. Det rekommenderas också att de inkluderas i frågeformulärets inledande demografiska del (se avsnitt 4.2).

Om undersökningen, t.ex. på grund av begränsat urval, inte kan redovisa resultatet för transpersoner behöver det inte betyda att inkluderande frågor inte ska ställas eller att ingen undersökning om transpersoner alls kan göras. Exempelvis kan 1) observationer aggregeras, sammanföras från flera datakällor, 2) andra typer av analyser än populationsskattningar kan göras och redovisas, 3) urvalet kan kompletteras med annat urval, baserat på annan metodologi. Ett annat alternativ är att göra en kvalitativ undersökning (se avsnitt 4.3).

1 Introduktion

1.1 Uppdraget

Regeringen har gett Statistiska centralbyrån (SCB) i uppdrag att ta fram ett stödmaterial för hur offentliga aktörer kan inkludera binära och ickebinära transpersoner i enkäter och undersökningar.

Uppdraget har utförts i dialog med Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter (RFSL), Jämställdhetsmyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen (DO), Folkhälsomyndigheten och Socialstyrelsen.

Bakgrunden till uppdraget är betänkandet Transpersoner i Sverige (SOU 2017:92) som överlämnades till regeringen 27 november 2017 och där ett av förslagen i betänkandet är att SCB får i uppdrag att ta fram ett stödmaterial för hur offentliga aktörer kan inkludera binära och ickebinära transpersoner i enkäter och undersökningar.

För Sveriges officiella statistik finns ett krav på att individbaserad officiell statistik ska vara uppdelad efter kön om det inte finns särskilda skäl mot det. Kravet finns i 14 § förordningen (2001:100) om den officiella statistiken. Våren 2019 fastställde SCB riktlinjer vid tillämpningen av 14 § efter att ett förslag remitterats till övriga statistikansvariga myndigheter.

Riktlinjerna finns att läsa på SCB:s webbplats:

[Riktlinjer och stöd vid tillämpningen av 14 § statistikförordningen \(pdf\)](#)

Undersökningarna som ingår i den individbaserade officiella statistiken är normalt registerbaserade vilket innebär att de utgår från individers registrerade kön, det vill säga det juridiska könet. I undersökningar där uppgift om kön inhämtas med en fråga kan det vara otydligt vilken aspekt av kön som frågan avser att mäta (exempelvis juridiskt kön, könsidentitet eller könsuttryck). Det kan också finnas syften där andra definitioner av kön än juridiskt kön kan vara mer lämpliga, t.ex. könsidentitet eller transerfarenhet. Detta stödmaterial syftar till att ge underlag till sådana ställningstaganden.

1.2 Vad är kön?

Definitionen av kön kan se olika ut beroende på utgångspunkten och syftet med undersökningen. Tester, resultat och rekommendationer i det här stödmaterial utgår huvudsakligen från begreppen juridiskt kön, könsidentitet och transerfarenhet.

Juridiskt kön syftar i stödmaterialet på det kön som står registrerat i folkbokföringen, i pass eller legitimation. Juridiskt kön framgår i Sverige också av näst sista siffran i personnumret. I Sverige finns de två juridiska könen kvinna respektive man.

Könsidentitet syftar i stödmaterialet på det kön en person själv identifierar sig som (Se ordlista i avsnitt 5).

Transerfarenhet syftar i stödmaterialet på ett paraplybegrepp för att beskriva personer med erfarenheter av att det juridiska kön de tilldelats vid födelsen inte stämmer överens med den egna könsidentiteten och/eller könsuttrycket (SOU 2017:92).

Dessa begrepp och ytterligare begrepp som innefattas i dem beskrivs på flera ställen i rapporten. Se även avsnitt 5 för ordlista.

1.3 Utgångspunkter

1.3.1 Tre stadier i en undersökning

Detta stödmaterial utgår från tre stadier i en undersökning. Dessa stadier är designen av undersökningen, svarstillfället och resultatredovisningen. Dessa tre stadier är naturligtvis sammankopplade men har olika fokus. Svarstillfället fokuserar t.ex. mer på den enskilda individen i rollen som respondent medan redovisningen handlar om hur alla respondenters svar sammanlagt ska hanteras. I designstadiet bestämmer man i princip hur hela produktionsprocessen ska se ut; metoder och ambitionsnivåer väljs, IT-stödet anpassas och genomförandet i praktiken planeras. Allt detta görs med utgångspunkt i de behov statistiken ska svara mot och inom de resurser som finns tillgängliga.

När det gäller svarstillfället är en allmän tumregel i frågekonstruktion att frågan och svarsalternativen ska förstås av alla. En annan tumregel är att det ska finnas svarsalternativ som passar alla så pass bra att den enskilde respondenten uppfattar att hans svar ger en rättvis bild (Persson, 2016). Översatt till inkluderande frågor om kön innebär detta att frågorna måste formuleras så att de är förståeliga och innefattar relevanta svarsalternativ, för både trans- och cispersoner.

När det gäller resultatredovisningen handlar inkludering mindre om den enskilde respondenten och mer om svarsmängden som helhet. Det finns många statistiska metodfrågor relaterade till resultatet och hur det kan redovisas, t.ex. röjanderisk, statistisk styrka, mätfel (både för trans- och cispersoner), bortfall eller hur tidsserier och jämställdhetsstatistik påverkas av eventuella justeringar av mätningen av kön.

Ovanstående metodfrågor är nödvändiga att ta ställning till redan i designstadiet av en undersökning (när undersökningen planeras och

utformas) eftersom det annars kan resultera i situationer som kan vara svåra eller omöjliga att lösa i ett senare skede av undersökningen.

1.3.2 Underlag

Resonemangen och rekommendationerna i detta stödmaterial är baserade på tre typer av underlag: 1) dialog med uppdragets samarbetsparter, UNECE gender statistics och andra aktörer som forskar om transfrågor i undersökningar, 2) litteraturen om frågekonstruktion, både den allmänna litteraturen och den specifika om att mäta kön, 3) Ett kvalitativ test om att mäta kön samt erfarenhet av andra enkätutvärderingar inom ramen för SCB:s verksamhet.

1.3.3 Stödmateriallets funktion

Stödmateriallet riktar sig främst till personer som i någon roll och grad arbetar med statistiska undersökningar. Målsättningen har varit att huvudbudskapen ska kunna förstås utan större krav på förkunskaper, men erfarenhet av arbete med undersökningar underlättar förståelsen av metodavsnitten.

Stödmateriallet syftar till att ge stöd till beslut *om* och i så fall *hur* inkluderande frågor om kön kan ställas i undersökningar.

Stödmateriallet är *inte* tänkt att vara ett självständigt metodstöd. Flera av metodfrågorna som är relevanta för inkluderande frågor är inte unika för detta område (t.ex. röjanderisk, urval och skattning av mindre grupper, frågedesign vid kombinerad insamling eller hantering av personuppgifter). Detta stödmaterial tar upp dessa områden men på en upplysande och orienterande nivå. För att ta beslut i de här metodfrågorna krävs sannolikt komplettering av annan litteratur eller kompetens (t.ex. att konsultera metodkunniga eller jurister inom den egna organisationen).

1.3.4 Nuläge och framtid

Könsidentitet och transexfarenhet är två relativt nya mätområden i den betydelsen att det är först under de senaste åren som frågealternativ har utvärderats på bred front. Mycket av forskningen har hittills varit kvalitativ eller baserad på mindre urval och i nuläget finns det fortfarande aspekter av området som inte är utredda för statistiska undersökningar, speciellt ur ett svenskt perspektiv.

Rekommendationerna i detta stödmaterial ska förstås i det sammanhanget.

Det pågår dock mycket aktivitet inom området, t.ex. allmän metodutveckling och forskning, internationella projekt och dessutom har flera stora undersökningar, i olika länder, nyligen inkluderat eller kommer inom en snar framtid att inkludera frågor om könsidentitet eller transexfarenhet (CES, 2019). Sannolikt kommer området inom några år därför att vara bättre rustat för att ge fasta rekommendationer.

2 Att mäta kön

2.1 Syfte med olika mått på kön

Variabeln kön är en viktig variabel för analys och redovisning. Dessutom finns det ett krav om att individbaserad officiell statistik ska vara uppdelad efter kön om det inte finns särskilda skäl mot detta. Detta är en viktig del i ett systematiskt jämställdhetsarbete. I den officiella statistiken samlas uppgiften om kön in genom registervariabeln juridiskt kön.

Den som vill genomföra en undersökning måste alltid ha en tydlig uppfattning om syftet med undersökningen som sedan ligger till grund för hur undersökningen ska designas och genomföras. Det finns flera anledningar till att det exempelvis ibland är viktigt att ställa frågor om kön på ett sätt som inkluderar transpersoner. En anledning kan vara undersökningar om människors livsvillkor då flera studier visar att transpersoner i många avseenden har en större utsatthet och ohälsa jämfört med befolkningen i genomsnitt. (Läs mer i Gulbrandsen & Karinsdotter, 2020; Smiley, Burgwal, Orre, Summanen, Nieto, Vidić, Motmans, Kata, Gvianishvili, Hård, & Köhler, 2017; Folkhälsomyndigheten, 2015 a).

2.2 Olika sätt att ställa transinkluderande frågor om kön

Det går att mäta aspekter av kön på olika sätt, t.ex. med olika detaljeringsgrad. Syftet med frågan och undersökningen som helhet ska styra vilket aspekt av kön som ska mätas, hur mycket plats frågan bör ta i frågeformuläret som helhet och hur komplex den kan vara i sin uppställning. Både inom forskningslitteraturen och i tidigare undersökningar förekommer olika varianter.

Könsidentitet - översiktligt

Exempelvis, en fråga som mäter könsidentitet översiktligt, inte sällan med "kvinna", "man" och ett brett, uppsamlande alternativ (t.ex. "annan könsidentitet" eller "annat") som svarsalternativ.

Ofta är frågan om kön i huvudsak en bakgrundsfråga. Frågeställaren vill kanske byta ut en tidigare binär fråga utan uttalad definition av kön mot en mer transinkluderande fråga. Frågeställaren vill inte att respondenterna funderar särskilt på frågan utan istället lägger sin energi och sitt fokus på de frågor som handlar om undersökningens ämne. Att kön är en bakgrundsvariabel gör inte frågan mindre viktig, den kan vara väldigt central i analys och redovisning, men det begränsar ofta möjligheterna att i t.ex. frågeformuläret ha frågor i flera

steg eller att använda ovanliga begrepp. Se exempel på sådana frågor i avsnitt 3.3.

Könsidentitet -detaljerat

Exempelvis, en fråga som mäter könsidentitet detaljerat med fler alternativ för olika identiteter (t.ex. med svarsalternativ som "transkvinna" eller "ickebinär".

Även i de fall en undersökning fokuserar särskilt på kön och det är särskilt viktigt att få information om t.ex. olika könsidentiteter och eventuell transerfarenhet, ska frågorna självklart vara så enkla som möjligt. Ofta är man då ändå beredd att låta frågor om kön ta lite mer plats och fokus i frågeformuläret och frågan kan därmed vara mer komplex och innehålla flera kategorier och något mer avancerade begrepp med förklaringar. Se exempel på sådana frågor i avsnitt 3.4.

Transerfarenhet

Exempelvis, en fråga som mäter om en person definierar sig som transperson eller har transerfarenhet.

Det kan finnas syften där det viktigaste är att mäta transerfarenhet, snarare än att utreda specifika identiteter. Det kan t.ex. göras genom frågor som explicit frågar om respondenten definierar sig som transperson eller har transerfarenhet. Detta kan göras med en kortfattad frågeformulering och några få svarsalternativ men "transperson" och "transerfarenhet" kan behöva förklaras, beroende på urvalet. Se exempel på sådana frågor i avsnitt 3.5.

Könsidentitet + transerfarenhet (tvåstegsmodellen)

Exempelvis, två frågor där den första fokuserar på tilldelat kön vid födseln och den andra på nuvarande könsidentitet, antingen översiktligt eller detaljerat.

"Könsidentitet" och "transerfarenhet" är överlappande begrepp men de fyller också egna syften. En fråga som innefattar "kvinna", "man" och "ickebinär" kan ses som inkluderande när det gäller könsidentitet eftersom binära transpersoner kan svara i de binära könskategorierna (det vill säga kategorierna "kvinna" respektive "man"). Frågan osynliggör inte könsidentitet. Däremot osynliggörs transerfarenhet delvis just för att det inte går att urskilja transkvinnor från ciskvinnor och transmän från cismän (Fraser, 2018). Detta har varit en av de stora utmaningarna för metodutvecklingen inom området. Det går naturligtvis att ha mer detaljerade svarsalternativ (t.ex. "transman", "transkvinna") men det korrigerar sannolikt bara ovanstående i viss grad.

Explicita frågor om transerfarenhet ger sannolikt en bättre mätning av transerfarenhet än frågor om könsidentitet men frågor om transerfarenhet ger inte detaljerad information om könsidentitet.

För att uppfylla både syftet om könsidentitet och transerfarenhet är det mest etablerade sättet att ställa två frågor - en om tilldelat kön vid födseln och en om nuvarande könsidentitet (kallas tvåstegsmodellen i detta stödmaterial). Med kombinationen av dessa frågor kan både syftet om könsidentitet och transerfarenhet uppfyllas, och modellen anses i dagsläget vara det säkraste sättet att mäta transerfarenhet internationellt (Fraser, 2018; CES, 2019; Reisner, Conron, Tardiff, Jarvi, Gordon & Austin, 2014). Men de svenska erfarenheterna är begränsade särskilt när det gäller befolkningsundersökningar. I undersökningar riktade till transpersoner finns det några exempel där det förekommer mer detaljerade frågor om tilldelat kön och könsidentitet. Se exempel på frågor för tvåstegsmodellen i avsnitt 3.5.

Frågeexemplen i avsnittet ”Rekommendationer - exempelfrågor” är grupperade utifrån ovan nämnda frågetyper: könsidentitet (uppdelat i översiktligt och detaljerat), transerfarenhet, könsidentitet + transerfarenhet (tvåstegsmodellen).

2.3 Centrala metodfrågor

Detta avsnitt innehåller metodfrågor som är centrala och som behöver tas ställning till redan i ett tidigt stadium i en undersökning. Hur en undersökning förhåller sig till faktorerna i detta avsnitt bör ha effekt på de beslut som tas om inkluderande frågor om kön i undersökningen. Om undersökningen ska innehålla inkluderande frågor om kön finns råd och rekommendationer om frågornas utformning i senare avsnitt i stödmaterialiet.

2.3.1 Svarstillfället och redovisning

Svarstillfället och redovisningen är två olika stadier men det är nödvändigt att de är ihopkopplade metodologiskt, t.ex. i en tabellplan där det på förhand är fastställt och beräknat vad som ska redovisas. Att t.ex. lägga till svarsalternativ i frågeformuläret utan att fundera över redovisningen kan få allvarliga konsekvenser. Det är framförallt två lägen som kan uppstå och som behöver tas ställning till:

- 1) Resultaten kan inte redovisas på samma detaljnivå som i svarsalternativen.
- 2) Resultaten kan inte redovisas för gruppen transpersoner på grund av för få observationer.

1) Vissa frågor om könsidentitet har många olika svarsalternativ, tillåter att respondenten kan välja mer än ett svarsalternativ eller har ett öppet alternativ. Sådana format kan leda till många olika

konstellationer av identiteter. Om inte urvalet är väldigt stort kan sannolikt inte resultatet redovisas för dessa konstellationer utan de måste slås ihop till mer generella kategorier. Det är okänt hur respondenterna kan reagera på detta. Kanske finns det förståelse för förfarandet men det kan också generera besvikelse.

2) Om urvalet inte är tillräckligt stort kan det resultera i att statistiska skattningar för transpersoner inte kan redovisas på grund av rójanderisk eller med rimliga osäkerhetsnivåer eftersom observationerna är för få, även om generella kategorier används (Federal Interagency Working Group, 2016). Detta påverkar naturligtvis redovisningen för könsfrågan men om undersökningen har tänkt redovisa annan statistik könsuppdelad innebär det också att transpersoners uppgifter inte ingår i resultatredovisningen.

Detta måste beaktas när undersökningen designas. Det kan finnas skäl till att ställa transinkluderande frågor även om antalet observationer är få. Exempelvis kan 1) observationer aggregeras, sammanföras från flera datakällor (t.ex. flera omgångar av samma undersökning) så att antalet blir tillräckligt stort för att redovisa (The GenIUSS Group, 2014; Sell, 2017), 2) andra typer av analyser än populationsskattningar kan göras och redovisas, 3) urvalet kan kompletteras med annat urval, baserat på annan metodologi (se mer under rubriken ”Statistisk metod och alternativ undersökningsdesign”). Det är viktigt att på förhand ta ställning till detta och hur upplägget ska kommuniceras till urvalspersonerna.

2.3.2 Cispersoner

Cispersoner är en beteckning på de personer som identifierar sig med det vid födseln tilldelade könet. Proportionen av cispersoner är den omvända mot proportionen av transpersoner. Hur stor transpopulationen uppskattas vara varierar något mellan undersökningar, beroende på bl.a. definitioner och urval etc. En riktlinje kan vara 0,5-2 procent av den vuxna befolkningen (Folkhälsomyndigheten, 2015 b; Stockholms läns Landsting, 2018; A. R. Flores, J. L. Herman, G. J. Gates, and T. N. T. Brown, 2016).

Transinkluderande frågor om kön måste fungera även för cispersoner eftersom det annars kan få konsekvenser (t.ex. mätfel, bortfall) för undersökningen som helhet, för könsuppdelad statistik men även för mätningen av transpersoner (Bauer, Braimoh, Scheim & Dharma, 2017; GenIUSS, 2014; Gulbrandsen & Karinsdotter, 2020; Miller & Ryan, 2011). Eftersom gruppen med cispersoner är så pass mycket större än transgruppen kan även en liten felklassificeringsgrad för cisgruppen få stort utslag för transgruppen och leda till att felaktiga slutsatser dras.

Kännedomen om hur cispersoner, sammanlagt och inom undergrupper, förstår och reagerar på transinkluderande frågor om kön är begränsad men det finns en del erfarenheter. Exempelvis har frågor om könsidentitet använts av Folkhälsomyndigheten i befolkningsundersökningar (Folkhälsomyndigheten, 2020; Folkhälsomyndigheten, 2015 b; Folkhälsomyndigheten, 2017) . Det finns dock inte många utvärderingar av frågor om könsidentitet och transerfarenhet i befolkningsundersökningar ur ett svenskt perspektiv än (för internationella exempel se t.ex. Truman, Morgan, Gilbert & Vaghela, 2019).

Gruppen cispersoner är naturligtvis inte homogen utan det finns stora variationer i t.ex. erfarenheter, kunskaper och språkbruk. Det är säkrast att utgå från att kunskapen om olika typer av identiteter och aspekter av kön är låg (se Bauer, Braimoh, Scheim & Dharma, 2017 för ett internationellt exempel). Begrepp som ”juridiskt kön” och ”könsidentitet” kan behöva förklaras för att förstås av alla. En tumregel är att ju mer detaljerad en fråga är desto större är risken för fel. Om ett syfte är att mäta t.ex. olika typer av könsidentiteter på detaljerad nivå kan det, beroende på urvalet, därför vara säkrare att göra det via ett öppet svarsfält eller via en följdfråga till dem som svarat att de har annan identitet än cisman eller ciskvinna på en mer övergripande fråga.

2.3.3 Påverkan på statistiken vid förändringar

Vid förändringar i en undersöknings upplägg så kommer jämförbarheten med tidigare resultat att påverkas mer eller mindre beroende på de förändringar som görs. Hänsyn måste tas till detta vid analysen av resultaten och det är viktigt att de förändringar som görs kommuniceras tydligt i anslutning till resultatredovisningen. Ett alternativ, framför allt vid större förändringar, är att planera för ”en länkning” mellan resultatet från det tidigare upplägget och det nya. En möjlighet är då att göra delar av den aktuella insamlingen enligt tidigare upplägg och därigenom få kunskap om hur förändringarna påverkar. Ett sådant upplägg innebär ofta en viss fördyrning av undersökningen och måste vara genomtänkt för att fylla sitt syfte, metodstatistisk kompetens är nödvändig.

Om en övergripande fråga om kön förändras från Kvinna/Man till en mer inkluderande fråga så kommer resultaten att påverkas när de bryts ner på ”kön”, oavsett om redovisningen omfattar fler än två alternativ eller inte. En ytterligare påverkan blir det förstås om innebörden av Kvinna/Man ändrats från t.ex. juridiskt kön till upplevd könsidentitet. I detta senare fall bör jämförelser med tidigare undersökningar inte göras utan att korrigerande åtgärder vidtagits.

2.3.4 Registeruppgifter

Om undersökningen ska använda juridiskt kön och har möjlighet att hämta uppgifter om juridiskt kön från register så är det att föredra

framför att ställa en fråga för att samla in uppgiften (Gulbrandsen & Karinsdotter, 2020). Det finns två skäl till det: 1) Respondenterna ska inte belastas med fler frågor än nödvändigt. 2) Frågan kan vara känslig för transpersoner och otydlig. Därför är det onödigt att ställa frågan om uppgiften kan hämtas från register. Som nämns i avsnittet om bakvägsidentifiering (se nedan) är det också viktigt att tänka på att en fråga om könsidentitet som kombineras med registeruppgifter om kön gör det möjligt att identifiera de transpersoner där könsidentitet och juridiskt kön inte överensstämmer.

2.3.5 Bakvägsidentifiering och röjande

Att ha fler än två svarsalternativ i en fråga om kön kan innebära en ökad risk för bakvägsidentifiering och röjande av uppgifter. Det ställer helt enkelt högre krav på medvetenhet och försiktighet för den som är ansvarig för undersökningen. Risken för röjande ökar eftersom antalet svar enligt ett tredje alternativ kan antas vara relativt liten. För en traditionell urvalsundersökning riktad mot Sveriges befolkning utgör i regel transpersoner 0,5-2 procent av urvalet (Folkhälsomyndigheten, 2015 b. Stockholms läns Landsting, 2018). I en undersökning med ett litet antal svarande kan den här gruppen bli så pass liten att den inte är möjlig att använda som en redovisningsgrupp utan att individerna röjs. När det dessutom handlar om uppgifter som kan anses känsliga för de enskilda individerna och där ett röjande kan antas medföra påtaglig skada är det viktigt att ha ett väl underbyggt angreppssätt för att motverka röjande. Expertis bör konsulteras i de situationer när den egna kompetensen inte är tillräcklig.

[Här kan du läsa mer om statistisk röjandekontroll här](#)

En annan viktig faktor att tänka på är att en undersökning inte bör kombinera en fråga om könsidentitet med registeruppgifter om kön. I alla fall inte utan att tydligt informera respondenterna om vad det innebär. Genom att inhämta båda dessa uppgifter blir det möjligt att identifiera de transpersoner där könsidentitet och juridiskt kön inte överensstämmer utan att de har fått möjlighet att godkänna behandling av sådana uppgifter.

2.3.6 Flera användningsområden av data

Vid jämförelse av resultat från olika undersökningar är det viktigt att vara medveten om hur de olika undersökningarna genomförts och vilka definitioner som använts för att kunna dra rätt slutsatser vid en jämförande analys.

Det är tyvärr inte alltid så enkelt som att en exakt likadan designad undersökning vid två olika tillfällen eller kanske i två olika länder automatiskt ger jämförbarhet. Framför allt inte när det rör områden och koncept som kan uppfattas väldigt olika, eller vara olika "känsliga", vid olika tidpunkter eller i olika länder. Osäkerhetskällor som hur bortfall

och mätfel påverkar resultaten kan variera kraftigt, både över tid och mellan länder. En djup kunskap om området och förhållandena vid undersökningarnas genomförande, tillsammans med beskrivningar av hur undersökningarna genomförts, är nödvändig för en bra jämförande analys kompletterat med metodstatistisk kompetens.

2.3.7 Redovisning av statistiken

Vilken definition av kön som används bör, när det är möjligt, framgå i redovisningen av statistiken. På så sätt tydliggörs att det finns flera aspekter av kön och att valet av definition är medvetet. Även i de fall det varit mest lämpligt att utgå från juridiskt kön är det alltså möjligt att vara transinkluderande genom att i redovisningen inte förutsätta att juridiskt kön överensstämmer med könsidentitet.

2.4 Juridik

2.4.1 Personuppgifter

Varje upplysning som avser en identifierad eller identifierbar fysisk person är en personuppgift. Myndigheter, företag och föreningar måste följa EU:s dataskyddsförordning vid all behandling av personuppgifter. Det innebär bland annat att flera principer som begränsar användningen av personuppgifter gäller. Myndigheten måste ha lagstöd för att behandla personuppgifter. Den fysiska personen, vars personuppgifter behandlas, har rätt att ta del av vilka personuppgifter som myndigheten behandlar och i vilka sammanhang det sker.

En uppgift om kön, könsidentitet eller liknande som kan kopplas till en fysisk person är en personuppgift om den personen.

Det finns vissa kategorier av personuppgifter som räknas som särskilt känsliga. Enligt art. 9 dataskyddsförordningen är det som huvudregel förbjudet att behandla sådana personuppgifter, även om det finns undantag från denna huvudregel. Några av de uppgifter som räknas som känsliga personuppgifter enligt art. 9 är uppgifter om hälsa eller uppgifter om en persons sexualliv eller sexuella läggning. Uppgift om en persons kön är inte i sig en känslig personuppgift enligt art. 9. Det kan under vissa omständigheter ändå vara så att uppgifter om exempelvis könsidentitet räknas som känsliga personuppgifter, det kan bero på i vilket sammanhang uppgifterna ska användas och analyseras. Bedömning av vilka uppgifter som räknas som känsliga behöver alltså avgöras av varje organisation från fall till fall och känsliga personuppgifter kräver särskild hantering.

2.4.2 Offentlighet och sekretess

Alla dokument och liknande datasamlingar på myndigheter är allmänna handlingar. Huvudregeln är att vem som helst har rätt att få ut allmänna handlingar från myndigheter, enligt offentlighetsprincipen, som är reglerad i 2 kap. tryckfrihetsförordningen. För material som

används i en myndighets statistiska verksamhet, gäller dock som regel sekretess. Framför allt gäller statistiksekretess enligt 24 kap. 8 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) för uppgift om enskildas personliga och ekonomiska förhållanden. Uppgifter om enskildas kön, könsidentitet med mera tillhör den enskildas personliga förhållanden och omfattas därför av denna sekretess. Även om något av undantagen från statistiksekretessen vore tillämpligt, kan sekretess gälla enligt andra bestämmelser. Den sekretess som då oftast är aktuell är sekretess enligt 21 kap. 7 § samma lag, för att det kan antas att uppgiften efter utlämnande kommer att behandlas i strid mot dataskyddsförordningen. Privatägda bolag, föreningar, stiftelser och andra privata organisationer omfattas inte av reglerna om offentlighet och sekretess. De bestämmer själva om de vill lämna ut något material till den som frågar. När avtal sluts med en privat organisation, kan avtalsparterna komma överens om vad som är öppet och vad som är hemligt gentemot tredje person i deras avtalsförhållande.

3 Rekommendationer - exempelfrågor

I det här avsnittet redovisas exempel och rekommendationer baserat på det kvalitativa testet, litteraturen om att mäta kön samt litteraturen om frågekonstruktion i allmänhet. Exempelen innehåller i regel inga kompletterande svarsalternativ (som t.ex. ”Vet inte”) eftersom det är ett eget designbeslut (Se avsnitt 4 Rekommendationer - design).

3.1 Juridiskt kön

3.1.1 Den traditionella frågan

Det traditionella sättet att mäta kön i enkäter har tidigare varit genom frågor i stil med nedanstående.

1, Vilket är ditt kön?

Man

Kvinna

2. Är du man eller kvinna?

Man

Kvinna

I dessa frågor specificeras inte vilken aspekt av kön som avses men de har använts för att mäta juridiskt kön. Ibland har frågorna säkert använts utan att det explicit fastslagits vilken aspekt av ”kön” som avses. För cispersoner är ovanstående frågor sannolikt oproblematiska. Dels för att deras juridiska kön och könsidentitet sammanfaller, dels för att de förmodligen just på grund av detta kanske inte problematiserat olika aspekter av kön i så stor utsträckning. För många transpersoner är dock frågorna mycket problematiska för att det är otydligt vilken aspekt av kön som avses och de kan också uppfattas som osynliggörande eftersom endast ”Man” och ”Kvinna” ingår som svarsalternativ (Bauer, Braimoh, Scheim & Dharma, 2017).

Det har förekommit att undersökningar som tidigare använt en könsfråga av samma typ som de ovanstående har lagt till ett svarsalternativ (t.ex. ”Annat”) i syfte att undvika osäkerhet och osynliggörande. Det är naturligtvis inget fel att inkludera ett tredje alternativ i sig men det är viktigt att vara medveten om att frågan då inte kan användas för att mäta juridiskt kön eftersom det bara finns två juridiska kön.

3.1.2 Exempel

3. Är du man eller kvinna?

Den här frågan ställer vi för att undersöka juridiskt kön. I Sverige finns i dagsläget två juridiska kön, man och kvinna. Det utesluter inte att personer identifierar sig på annat sätt.

Man

Kvinna

4. Vilket är ditt juridiska kön?

Den här frågan handlar om juridiskt kön. I Sverige finns i dagsläget två juridiska kön, man och kvinna.

Man

Kvinna

5. Är ditt juridiska kön man eller kvinna?

Man

Kvinna

Att en fråga avser juridiskt kön kan tydliggöras på flera nivåer. Begreppet kan t.ex. ingå explicit i frågeformuleringen (fråga 5), i en instruktion (fråga 3) eller bådadera (fråga 4).

Det är okänt hur utbredd förståelsen av ”juridiskt kön” är. De allra flesta förstår förmodligen vad det är om det förklaras men det är okänt hur många som känner till begreppet i sig. Transpersoner som grupp är troligtvis mer bekanta med begreppet vilket också de kvalitativa testerna antyder. Att explicit lägga till ”juridiskt kön” i frågeformuleringen bidrar sannolikt till att göra frågan betydligt mindre problematisk för transpersoner.

För en del cispersoner är situationen troligtvis den motsatta. SCB:s bedömning är att förståelsen av begreppet ”juridiskt kön” inte är tillräckligt utbredd för att användas utan förklaring. Med en instruktion borde de flesta respondenter förstå vad som avses med ”juridiskt kön” frågan blir dock oundvikligen mer komplicerad. Eftersom det endast finns två utfall så borde dock risken för felmarkeringar av svar, och därmed felklassificeringar, vara låg. Det kan däremot finnas andra risker (t.ex. partiellt bortfall eller avbrutna sessioner) och fler studier och erfarenheter behövs för att kunna avgöra eventuella riskfaktorer och dess storlek.

Rekommendation – juridiskt kön

SCB bedömer att det vore riskfyllt att använda ”juridiskt kön” utan förklaring. SCB rekommenderar därför inte fråga 5.

Givet att förklaringen i exempelfråga 3 eller 4 ovan ingår i frågan, är ”Är du kvinna eller man?” sannolikt den enklaste frågeformuleringen för cispersoner som helhet, eftersom ”juridiskt kön” då endast inkluderas i instruktionen, vilket borde innebära minsta risken för fel totalt sett. Transpersonerna i testet reagerade dock negativt på den ansatsen. En kompromiss, allt annat lika, som undviker flera av de saker som är problematiska för olika grupper skulle kunna vara frågan ”Vilket är ditt kön?” fast med en förklaring för juridiskt kön.

3.2 Könsidentitet – översiktliga frågor

3.2.1 Exempel

6. Är du man eller kvinna?

- Man
- Kvinna
- Annat _____

Med undantag för det tredje svarsalternativet är det här förmodligen det vanligaste sättet att fråga om kön i undersökningar. Att frågan kan vara bekant gör att den blir diskret och fungerar transinkluderande utan att ta för mycket fokus.

Ett problem med frågan är att själva frågeformuleringen innehåller antagandet att respondenten antingen är man eller kvinna och att det därmed endast är svarsalternativen som gör frågan inkluderande gentemot ickebinära. Detta framkom även i testet med transpersoner.

Att det tredje svarsalternativet möjliggör fritextsvar ger respondenterna möjlighet att själva beskriva sin könsidentitet. Det uppskattas sannolikt av respondenten men kräver också mer arbete att analysera och kan bli för många alternativ för att kunna redovisa (läs mer under rubrik "Öppen fråga").

För cispersoner är förmodligen denna fråga minst riskfylld att ställa eftersom inga begrepp om juridiskt kön, könsidentitet eller könsuttryck ingår och eftersom den påminner så mycket om de etablerade frågorna på området.

7. Är du man, kvinna eller har du en annan könsidentitet?

Med annan könsidentitet menar vi personer som inte känner sig som man eller kvinna.

- Man
- Kvinna
- Annan könsidentitet _____

Denna fråga påminner om den förra men med den centrala skillnaden att "könsidentitet" ingår i frågan och dessutom förklaras i en definition separerad från själva frågeformuleringen. Till skillnad från föregående fråga råder det i denna fråga inga tveksamheter om vilken aspekt av kön som avses. "Annan könsidentitet" ges också samma status som "Man" och "Kvinna" och ingår explicit i frågeformuleringen. För transpersoner

justerar denna fråga därmed troligen största invändningarna som kan finnas angående den föregående frågan (fråga 6).

Ur cispersoners perspektiv så behåller denna fråga ansatsen "Man" och "Kvinna" vilket borde underlätta. Ett nytt begrepp, "könsidentitet", ingår i frågan och gör den mer komplicerad, men begreppet förklaras.

8. Är du man, kvinna eller har du en annan könsidentitet?

Man

Kvinna

Annan könsidentitet (personer som inte är eller känner att de tillhör könen man eller kvinna)

I denna fråga, liksom i föregående fråga, förklaras könsidentitet. Skillnaden är var förklaringen ges. Den stora fördelen med att placera förklaringen i anslutning till svarsalternativet är att det inte tar lika mycket fokus i frågan utan mer riktar sig till de respondenter där svarsalternativet "Annan könsidentitet" är aktuellt. Samtidigt definierar förklaringen begreppet könsidentitet och kan ha betydelse även för personer där svarsalternativen "Man" respektive "Kvinna" är relevanta i första hand, t.ex. transmän och transkvinnor. Av den anledningen är det dumt att gömma förklaringen i ett av svarsalternativen. Att placera förklaringen på det här sättet försvårar även möjligheten att erbjuda ett fritextsvar i anslutning till det tredje svarsalternativet (se tidigare resonemang om betydelsen av fritextsvar).

9. Hur definierar du din könsidentitet?

Man

Kvinna

Annat _____

Denna fråga utgår inte från "man" och "kvinna" utan från könsidentitet, vilket tydligt framgår. "Man", "Kvinna" och "Annat" ingår på samma villkor, som svarsalternativ. Transpersonerna i testet föredrog "är" snarare än "definierar" eftersom det ger auktoritet till individens egen uppfattning. För cispersoner är denna fråga mer

komplicerad än de tidigare eftersom endast "könsidentitet" ingår i frågeformuleringen och ingen förklaring ges.

10. Vilket är ditt kön?

- Man
- Kvinna
- Annat _____

Att ha en direkt fråga om kön är ett bra alternativ för att undvika det problem med antagande om binärt kön som finns i en del föregående frågor.

Det har dock funnits en oro för att frågan ska uppfattas som påflugen och känslig att svara på eftersom ordet "kön" används i själva frågeformuleringen. Frågan har testats i en tidigare kvalitativ utvärdering av bakgrundsfrågor (endast cispersoner). Ingen av testpersonerna reagerade på frågans formulering.

De problem som kan finnas med frågan i övrigt är desamma som för t.ex. fråga 6 (endast svarsalternativen visar att det är könsidentitet som avses).

Rekommendation – översiktliga frågor

Det finns överlag två motsatta faktorer att ta ställning till vid val av fråga. Testet med transpersoner visade att en fråga om könsidentitet bör 1) tydliggöra vilken aspekt av kön som avses redan i frågeformuleringen, 2) inte utgå från att "man" och "kvinna" är norm och 3) hellre ha ansatsen "är" än "definierar".

Alla ovanstående komponenter innebär dock att frågan blir mer komplicerad för cispersoner vilket kan påverka mätningen negativt, även för transgruppen. Mer erfarenheter behövs för att kunna ge tydligare rekommendationer för olika typer av undersökningar. I dagsläget bör valet av fråga utgå från, förutom syftet med frågan, undersökningens förutsättningar och hur de olika komponenterna värderas i det enskilda fallet. Den allra säkraste översiktliga frågan om könsidentitet, i betydelsen minst mätfel totalt sett, är förmodligen den första frågan i avsnittet (fråga 6) eftersom den är enklast för cisgruppen, men det var inte den fråga som transgruppen i testet uppfattade som mest fördelaktig.

För gruppen transpersoner är fråga 9 mest att rekommendera eftersom den inte utgår från "kvinna" och "man" och tydliggör i frågeformuleringen att syftet är att mäta könsidentitet.

Frågan som överlag utifrån testresultatet framstår som den bästa kompromissen av olika gruppers behov, allt annat lika, är fråga 7 eftersom den innefattar både "annan", "kvinna" och "man" i frågeformuleringen och tydliggör för både cis- och transpersoner att det är könsidentitet som avses. Fråga 10 skulle eventuellt också kunna vara en bra kompromiss men är relativt otestad.

3.3 Könsidentitet– detaljerade frågor

3.3.1 Exempel

11. Hur beskriver du din könsidentitet just nu?

Välj det svar som passar dig bäst.

- Kvinna
- Man
- Transfeminin/Transkvinna/MtF
- Transmaskulin/Transman/FtM
- Ickebinär/genderqueer/intergender
- Annat _____

Denna fråga tydliggör explicit i frågeformuleringen att det är könsidentitet frågan handlar om. Svartalternativen utgörs av olika grupper av identiteter vilket kan leda till problem, t.ex. att de olika begreppen inte uppfattas likadant, att de inte hör ihop eller att de inte uppfattas som identiteter (läs om detta i avsnittet ”Detaljerade svartalternativ”). Ur detta perspektiv framstår svartalternativen ” Transfeminin/Transkvinna/MtF” och ” Transmaskulin/Transman/FtM” som tveksamma.

Ur cispersoners perspektiv innehåller frågan många begrepp som flera personer troligtvis inte kommer att vara bekanta med, vilket ökar risken för fel.

12. Vilket/vilka av följande begrepp beskriver dig bäst?

Du kan kryssa för flera alternativ

- Transperson (transperson, trans, trans*, transgender, mtf, ftm, mtX, ftX etc.)
- Transsexuell (transsexuell, ftm, mtf etc.)
- Före detta transsexuell/ transsexuell bakgrund
- Transvestit (transvestit, crossdresser, etc.)

e. Intergender (intergender, genderqueer, hen, bigender, non-gender, icke-binär, gender fluid etc.)

f. Annat, ange gärna vad: _____

Denna fråga är betydligt mer specifik och cis-alternativ ingår inte som svarsalternativ. Frågans syfte är därmed att utreda könsidentitet i detalj bland transpersoner. Denna fråga innehåller väldigt många begrepp vilka är grupperade tillsammans vilket ökar risken för respondenten inte känner igen eller bekväm med uppdelningen (se även föregående fråga). Det kvalitativa testet med transpersoner visade också att mängden begrepp inte verkar göra frågan tydligare utan snarare tvärtom, särskilt som flera av begreppen ansågs vara ålderdomliga.

13. Vilken/vilka av följande könsidentiteter beskriver dig bäst?

Du kan kryssa för flera alternativ

a. Kvinna

b. Man

c. Både kvinna och man/ mitt emellan kvinna och man

d. Queer

e. Inget/ varken kvinna eller man

f. Annat, ange gärna vad: _____

Denna fråga är mindre specifik och med avsevärt mindre risk för överlapp mellan alternativ eller olika tolkningar av alternativens innebörd. Testpersonerna uppskattade också denna fråga.

14. Vilken är din nuvarande könsidentitet?

Man

Kvinna

Transman

Transkvinna

Ickebinär

Annan könsidentitet: _____

Denna fråga innehåller etablerade, tydligt avgränsade och icke-överlappande begrepp. Svarsalternativen framstår som heltäckande utan att det blir överflödigt eller för detaljerat med begrepp som kan tolkas olika. Möjligen är det onödigt att ha "nuvarande" i frågeformuleringen.

Rekommendation – detaljerade frågor

Det finns risker med att ha en detaljerad fråga men givet att en sådan fråga passar undersökningens syften och förutsättningar så framstår de två sista frågorna i avsnittet (fråga 13 och 14) som bäst.

3.4 Transerfarenhet

3.4.1 Exempel

15. Är du eller har du varit transperson?

Transperson är ett samlingsbegrepp som brukar användas för att beskriva personer vars könsidentitet eller könsuttryck tidvis eller alltid skiljer sig från normen för det kön som registrerades för dem vid födseln.

Ja

Nej

16. Är du eller har du erfarenhet av att vara transperson?

Ja

Nej

Ovanstående exempel har liknande frågeformuleringar. Den huvudsakliga skillnaden är att den nedre frågan inkluderar ”erfarenhet” vilken gör den bredare i ansatsen.

En annan skillnad är att den övre frågan har en instruktion, en förklaring av ”transperson”. Speciellt om frågan kommer att ställas till cispersoner bör en förklaring vara med, dock inte nödvändigtvis den i fråga 15, som fick både positiva och negativa omdömen i testet (”skiljer sig från normen” var den del av instruktionen som vissa testpersoner reagerade på som för svagt).

Även om frågan har en retrospektiv ansats (inkluderar även det förflutna) är det inte säkert att t.ex. de som genomgått en transition kommer att svara ”Ja” på frågan, vilket är ett argument för tvåstegsmodellen nedan om undersökningen syftar till att mäta transerfarenhet med minsta möjliga felmängd.

Rekommendation – transerfarenhet

Vilken av dessa två frågeformuleringar som passar bäst beror på undersökningens syfte. Frågan med ”erfarenheter” är mjukare men har också ett bredare täckningsområde än den andra frågan som är mer

fokuserad. ”Transperson” bör förklaras om personer i urvalet inte kan förväntas känna till begreppet. Se även tvåstegsmodellen nedan.

3.5 Tvåstegsmodellen

Tvåstegsmodellen består av en fråga om kön vid födseln (oftast steg 1) och en fråga om nuvarande könsidentitet (oftast steg 2). Dessa frågor är fristående vilket t.ex. betyder att vilken fråga om könsidentitet som väljs bör baseras på syfte och förutsättningar för den aktuella undersökningen. Det vanligaste hittills är att ställa frågan om kön vid födseln först. Vid longitudinella undersökningar behöver kön vid födseln endast ställas vid ett mättillfälle eftersom det inte förändras över tid (Reisner, Conron, Tardiff, Jarvi, Gordon & Austin, 2014). Nedan redovisas exempel på frågor för att mäta kön vid födseln. Se tidigare avsnitt för exempel på frågor om könsidentitet (steg 2 i tvåstegsmodellen).

3.5.1 Exempel steg 1 - Kön vid födseln

17. Vilket kön tilldelades du vid födseln?

Kvinna

Man

18. Registrerades du som man eller kvinna vid födseln?

Man

Kvinna

Dessa frågor är mycket likartade, skillnader består huvudsakligen av ”tilldelades” jämfört med ”registrerades”. Båda versionerna borde uppfylla sitt syfte men ”tilldelades” är troligen vanligast att använda och mindre formellt. Testresultatet var också i linje med detta samt att frågan kan innehålla ett ”Vet inte”-alternativ för dem som kommer från länder utan eller med fler än två juridiska kön samt ett ”Vill inte svara” alternativ eftersom denna fråga kan vara känslig för transpersoner (vilket även framkommit i andra utredningar; GenIUSS, 2014; Smiley, Burwal, Orre, Summanen, Nieto, Vidic, Motmans, Kata, Gvianishvili, Hård & Köhler, 2017).

Rekommendation – tvåstegsmodellen

I Sverige är erfarenheterna av tvåstegsmodellen begränsade, men internationellt är det här i dagsläget den frågemodell som är mest rekommenderad och som anses vara det säkraste sättet att mäta transerfarenhet (CES, 2019). Frågorna bör placeras så att de är synliga på samma sida, i direkt följd efter varandra. Troligen är det också mest

lämpligt att först fråga om kön vid födseln, därefter fråga om nuvarande könsidentitet.

Modellen innebär att mätningen av transexfarenhet tar mer utrymme i frågeformuläret men det kan vara motiverat beroende på undersökningens syfte. Fler svenska exempel behövs dock för att rekommendera modellen fullt ut.

4 Rekommendationer - design

I detta avsnitt redovisas metodfrågor uppdelat i områdena: 1) frågekonstruktion, 2) datainsamling och 3) statistisk metod och alternativ undersökningsdesign. Se även tidigare avsnitt för redovisning av centrala metodfrågor.

4.1 Frågekonstruktion

4.1.1 Svartalternativen påverkar frågans innebörd

Det är viktigt att tänka på att utan att förändra själva frågeformuleringen kan betydelsen av frågan förändras om svartalternativen förändras eller svartalternativ läggs till. Det tydligaste exemplet är om ett tredje (eller fler) svartalternativ läggs till i en fråga som avsetts mäta juridiskt kön i syfte att göra den mer transinkluderande. Frågan kan då tolkas som att ha bytt syfte från att mäta juridiskt kön till att mäta könsidentitet vilket t.ex. kan försvåra jämförelser (se avsnitt om centrala metodfrågor).

Lösningen är att vara så tydlig som möjligt med vad frågan avser. Detta måste dock göras på ett sätt så att frågan inte blir för lång och upplevs som komplicerad.

4.1.2 Val av begrepp och svartalternativ

Det finns mycket att begrunda och besluta om när begrepp i frågeformulering och svartalternativ ska väljas.

Ett problem som kan uppstå om frågan innehåller många svartalternativ är att alternativen inte är ömsesidigt uteslutande. Detta kan leda till att respondenten måste göra ett val mellan aspekter som inte nödvändigtvis går att värdera sinsemellan (Lindqvist, Bäck, Bäck & Gustafsson-Sendén, 2018). En möjlighet är att tillåta respondenten att markera mer än ett alternativ. Detta upplevs förmodligen som positivt

av respondenterna i svarsögonblicket men kan resultera i fler kombinationer än vad som är möjligt att analysera och redovisa (på grund av att grupperna blir för små).

Ett faktum är dock att det i praktiken sannolikt är omöjligt att inkludera alla tänkbara svarsalternativ på en fråga om t.ex. könsidentitet (Lindqvist, Bäck, Bäck & Gustafsson-Sendén, 2018). Ett urval måste göras och det kan komma att finnas respondenter som kan ha synpunkter på det urvalet. Ett alternativ att delvis bemöta sådana synpunkter är att erbjuda ett öppet svarsalternativ men då måste det också finnas beredskap att hantera dessa svar (GenIUSS, 2014).

En motsatt risk är att ha ett övergripande svarsalternativ som i teorin inkluderar allting men som enskilda individer kanske inte nödvändigtvis identifierar sig som i praktiken, t.ex. "transperson" (Lindqvist, Bäck, Bäck & Gustafsson-Sendén, 2018). En annan nackdel med ett övergripande alternativ är att det inte går att veta vad respondenterna inkluderat i svaret.

En annan viktig aspekt är att begreppen i svarsalternativen ska förstås, av cispersoner (läs mer under avsnittet "Cispersoner") men naturligtvis även av transpersoner. Det är viktigt att betona att transpersoner naturligtvis inte är en homogen grupp, lika lite som cispersoner är det. Vilken terminologi som används och förstås kan variera mellan personer och undergrupper (t.ex. mellan yngre och äldre transpersoner). Begreppen ska anpassas efter målgruppen, som de är bekanta med och använder själva. Svåra eller ovanliga termer bör undvikas, speciellt till unga respondenter (Federal Interagency Working Group, 2016; Miller & Ryan, 2011). Om kunskap om detta saknas kan det vara lämpligt att genomföra en förstudie eller konsultera relevanta organisationer.

Om undersökningen har ambitionen att kunna göra jämförelser över tid bör man eftersträva att använda mer stabila begrepp, för om begreppen byts ut i frågorna kan även mätningen ändras och jämförelser försvåras eller omöjliggöras. Det kan vara svårt att förutsäga vilka begrepp som kommer att leva kvar och vilka som kommer att ersättas av nya. Möjligen är begrepp högre upp i begreppshierarkin mer stabila än mer detaljerade begrepp.

Om frågor från internationella studier ska användas bör arbete läggas på översättning och anpassning till svensk kontext och terminologi (Miller & Ryan, 2011). Det är då viktigt att använda professionella översättare. Begrepp kan inte alltid översättas direkt. I vissa fall kan två eller fler ord på svenska behövas för att täcka in betydelsen av ett ord på engelska (Comanaru, Ardenne, 2018). Om frågorna är nya i svensk kontext bör de även testas innan de tas i bruk.

4.1.3 Det tredje alternativet (t.ex. "Annat")

Om en undersökning ska ställa en övergripande fråga om könsidentitet handlar det ofta om att lägga till ett alternativ till "Kvinna" och "Man", men vilket alternativ är att föredra? Det finns flera varianter som förekommer i undersökningar: "Annat", "Annat än kvinna eller man", "Annat" + fritextsvar, "Annan könsidentitet" och "Den indelningen passar inte mig".

Dessa alternativ har något olika inriktningar. Exempelvis utgår "Annat än kvinna eller man" och "Den indelningen passar inte mig" tydligare från ett binärt perspektiv på kön än de andra och signalerar att transpersoner är "avvikande". Det kvalitativa testet visade också att det var dessa alternativ som testpersonerna uppskattade minst. Mest positiva reaktioner fick alternativet "Annat" och allra helst med ett tillhörande fritextfält.

Rekommendation

SCB rekommenderar att använda alternativet "Annat". Om ett fritextfält ska finnas i anslutning till alternativet beror på om undersökningens syfte och förutsättningen att hantera dessa svar.

4.1.4 Detaljerade svarsalternativ

Om detaljerade frågor om könsidentitet ska ställas krävs svarsalternativ som utgörs av specifika identiteter. Det går även att ha svarsalternativ som kombinerar flera identiteter men de ska då ha centrala nämnare gemensamt (exempelvis uppfattades grupperingen "Ickebinär/gender queer/intergender" fungera bra i det kvalitativa testet). Begreppen behöver även vara anpassade till målgruppen (läs mer ovan).

Det är också viktigt att vara uppmärksam på att begreppen är aktuella och inte tagits ur bruk eller förändrat betydelse över tid. "MtF" och "FtM" kan, enligt det kvalitativa testet, vara exempel på begrepp som uppfattas som ålderdomliga eller där betydelsen men tiden blivit mer oklar.

Om frågan syftar till att mäta könsidentitet bör svarsalternativen bestå av just identiteter och inte någon annan aspekt av kön. "Transfeminin" och "Transmaskulin" kan vara exempel på begrepp som kan uppfattas handla mer om könsuttryck än identitet.

Rekommendation

Utformningen av svarsalternativen ska naturligtvis styras av syftet. Svarsalternativen ska vara entydiga (speciellt vid gruppering) och inte överlappande. Det är också värt att ha i åtanke, givet tidigare nämnda risker, att mängden alternativ inte nödvändigtvis gör frågan enklare att besvara. Givet att syftet inte är att utreda identiteter ännu mer i detalj, rekommenderas fråga 13 och 14 eftersom de har heltäckande och entydiga svarsalternativ.

4.1.5 Filterfråga

Det finns för- och nackdelar både med att ha få och att ha många svarsalternativ. En möjlighet att parera nackdelarna med att ha detaljerade svarsalternativ är att ha en filterfråga som initial "screening". Det vill säga att först ställs en övergripande fråga som, beroende på hur respondenten svarar, efterföljs av en mer detaljerad fråga.

Detta, att ha en inledande s.k. filterfråga (se Persson, 2016) är ett ganska vanligt förfarande i undersökningar. Det finns framförallt två viktiga aspekter att ta hänsyn till:

- 1) Navigering. På webben kan hoppen programmeras men i pappersenkäter sköter respondenten hoppen själv, vilket kan leda till fel.
- 2) Precision. Den inledande frågan (filterfrågan) måste vara mycket tydlig så att den, med minimala mängder fel, särskiljer dem som ska ha den detaljerade frågan från de som inte ska ha den.

I datorbaserade insamlingsmetoder går det naturligtvis att lägga till en mer detaljerad fråga som följdfråga till någon av de övergripande frågorna som föreslås i det här stödmaterialet (The GenIUSS Group). Det förfaringssättet är dock inte särskilt utforskat än och fungerar inte särskilt bra med tvåstegsmodellen (som anses vara det säkraste sättet att mäta transerfarenhet).

4.1.6 Kompletterande svarsalternativ ("Vet inte", "Vill inte svara")

Det är relativt vanligt att frågor i undersökningar har svarsalternativ som ligger utanför ordinarie svarsskala. Sådana svarsalternativ brukar ibland kallas "icke-svar" (Persson, 2016) och exempel på sådana alternativ är "Ingen åsikt" eller "Vet inte". När det gäller transinkluderande frågor om kön åsyftas här alternativ som "Vet inte" eller "Vill inte svara" och inte alternativ som "Annan" eller "Det varierar", eftersom de sistnämnda i högre grad är ett svar på frågan (detta är dock ingen skarp gräns, även "Vet inte" kan ses som ett svar på frågan).

En variant som förekommit i undersökningar är att kombinera ett tredje svarsalternativ (t.ex. Annat) med ett kompletterande svarsalternativ (t.ex. "Vill inte svara"). Ur mätsynpunkt innebär detta en betydande informationsförlust men skälet bakom designen är framförallt att förhindra t.ex. baklängesidentifiering. För att avgöra om detta är en lämplig lösning i det aktuella fallet behöver relevant kompetens konsulteras.

4.1.6.1 Alternativet "Vill inte svara"

"Vill inte svara" skulle kunna förekomma på alla enkätfrågor men anses oftast inte vara tillräckligt relevant. Dessutom har respondenten i självadministrerade metoder alltid möjligheten att hoppa över frågor på egen hand. Nackdelen med det sistnämnda är att det ger partiellt bortfall med okänd orsak (t.ex. att respondenten inte vill svara på frågan, inte förstod frågan eller bara har missat den).

På grund av ovanstående brukar svarsalternativet "Vill inte svara" bara förekomma i undersökningar och frågor som är extra känsliga. Frågor om könsidentitet kan vara en känslig fråga men även andra faktorer än den enskilda frågan kan ha betydelse, t.ex. vad undersökningen handlar om och vilka som genomför den. Detta måste vägas mot att det också finns ett värde i att begränsa antalet svarsalternativ.

I tidigare svenska undersökningar förekommer svarsalternativet ibland i frågor om könsidentitet (Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, SRHR 2017) och ibland inte (Nationella folkhälsoenkäten, Hälsa på lika villkor, 2020). RFSL rekommenderar att inkludera alternativet i de fall det kan bli känsliga personuppgifter för transpersoner (Metoder för transinkluderande jämställdhetsarbete, 2019). I Internationella undersökningar varierar även förekomsten (CES, 2019). Se även skillnader mellan enkäter och intervjuer som insamlingsmetoder. I vilken grad cispersoner skulle använda alternativet är relativt okänt.

I det kvalitativa testet ansåg de flesta testpersonerna att "Vill inte svara" bör vara med som alternativ generellt.

Rekommendation

Huruvida alternativet ska inkluderas på en fråga om könsidentitet är en bedömningsfråga. Om endast enstaka respondenter kan förväntas välja alternativet så kan alternativet vara onödigt, givet att respondenten alltid har möjligheten att hoppa över frågan. Om det kan förväntas vara relevant för fler, t.ex. p.g.a. undersökningsämnets känslighet (se även ovan), så är skälen starkare för att inkludera alternativet.

4.1.6.2 Vet inte

Vissa saker kan respondenten förväntas veta men "Vet inte" kan också, beroende på frågan, vara ett högst meningsbärande och relevant alternativ eftersom det kan vara så att respondenten faktiskt inte vet. Dock kan det vara svårt att dra några precisa slutsatser baserat på svaren eftersom alternativet kan väljas av flera olika skäl, t.ex. för att respondenten inte förstår frågan, saknar motivation att begrunda frågan eller inte vet hur frågan ska besvaras. När det gäller frågor om kön kan det också uttrycka ett avståndstagande från frågan eller från att bli kategoriserad. Hur "Vet inte"-alternativet används beror också

på vilka övriga svarsalternativ som finns. Om det finns svarsalternativ som t.ex. "Neutral" eller "Osäker" så kan "Vet inte" vara överflödigt.

En studie tar upp att ett "Vet inte" alternativ kan reducera antalet som rapporterar en annan könsidentitet än "Man" och "Kvinna", oavsett respondentens egentliga identitet, exempelvis för att enkäten använder en annan terminologi än den respondenten är bekant eller bekväm med (Federal Interagency Working Group, 2016).

Alternativet har förekommit i frågor om könsidentitet i svenska befolkningsundersökningar (SHR 2017; Nationella folkhälsoenkäten, 2020).

Rekommendation

Liksom för "Vill inte svara" är det en bedömningsfråga huruvida "Vet inte" ska ingå som svarsalternativ eller inte. I den bedömningen bör frågeformuleringen, urvalet och undersökningens ämne beaktas. I bedömningen bör det också ingå att alternativet inte är oprövat utan har förekommit i frågor om könsidentitet i flera svenska befolkningsundersökningar.

4.1.7 Osäkerhetsalternativ (Osäker, Det varierar, Vet inte ännu)

Det händer att frågor om könsidentitet förutom icke-alternativ (se ovan) även innehåller "osäkerhetsalternativ", t.ex. "Osäker" eller "Det varierar". Dessa alternativ kan naturligtvis fylla en funktion men det finns även nackdelar med den här typen av alternativ, främst att de väljs av andra anledningar, t.ex. för att respondenten inte förstått frågan (gäller både cis- och transpersoner).

"Det varierar" kan fånga in osäkerhet men kan också vara ett ickebinärt alternativ (som kan vara enklare att förstå än vissa svåra eller ovanliga, specifika termer), medan "Osäker" främst är inriktat på just osäkerhet.

Rekommendation

SCB rekommenderar att ha med alternativet "Osäker" om undersökningens syfte är att göra en detaljerad mätning av könsidentitet. Om syftet, däremot, är att göra en översiktlig mätning rekommenderas att alternativet inte ingår.

4.1.8 Frågeinledningar

I frågor som har använts för att mäta könsidentitet förekommer olika inledningar. Exempelvis "Vilken är din...", "Hur definierar du..." eller "Hur beskriver du din...". Närliggande inledningar, med liknande nyckelord som de ovan, är "Är du...", "Beskriver du dig som...", "Identifierar du dig som..." och "Definierar du dig som..."

Även om frågorna med dessa typer av inledningar syftar till att mäta samma sak så har inledningarna lite olika betydelse och kan signalera något olika perspektiv på sakfrågan. Alla dessa uppfyller säkert sina syften men "är" ger auktoritet till individens egen upplevelse. Den uppskattades också mest av transpersonerna i testet.

Rekommendation

Inledningen "Är" rekommenderas baserat på testet med transpersoner och eftersom den sannolikt också är den bästa inledningen för cispersoner.

4.1.9 Öppen fråga (eller öppet svarsalternativ)

Med "öppen fråga" åsyftas en fråga där respondenten får formulera svaret själv, med egna ord. Det är viktigt att göra en distinktion mellan helt och delvis öppna frågor. Delvis öppna frågor är frågor som har fasta svarsalternativ men också ett öppet, oftast knutet till ett brett, uppsamlade alternativ som "Annan".

Fördelarna med en öppen fråga är att respondenten kan besvara frågan med sina egna ord, utan att vara begränsad av de kategorier som frågekonstruktören på förhand bestämt. Detta är en styrka, speciellt om det finns en stor variation i terminologi och tänkbara svar.

Nackdelarna med en öppen fråga är att det krävs mer arbete med att bearbeta svaren. Sannolikt kommer svaren att variera i fler kategorier än vad som kan redovisas vilket kan kräva att de slås samman i en mer generell kategori (vilket en del respondenter kan bli besvikna på). Det krävs alltså att någon form av kodschema utvecklas.

En annan nackdel är att öppna frågor generellt genererar en högre andel partiellt bortfall. När det gäller öppna frågor om kön finns det även en risk för oseriösa svar. En del forskningsrapporter indikerar dock att det är en väldigt liten andel som ger sådana svar (Fraser, Bulbulia, Greaves, Wilson & Sibley, 2019; Lindqvist, Bäck, Bäck & Gustafsson-Sendén, 2018) men mer empiri behövs, speciellt från befolkningsundersökningar. En ytterligare sak att tänka på är att öppna frågor behöver vara extra tydliga eftersom respondenten inte kan ta hjälp av svarsalternativen för att förstå frågan (Persson, 2016).

På grund av nackdelarna ovan är öppna frågor för att mäta kön ovanligt i enkäter men det finns exempel på positiva erfarenheter (Fraser, Bulbulia, Greaves, Wilson & Sibley, 2019; GenIUSS, 2014).

Rekommendation

Givet ovanstående nackdelar rekommenderar SCB att inte använda en helt öppen fråga om kön i en enkät.

4.2 Datainsamling

4.2.1 Känsliga frågor

Känsliga frågor (observera att detta avsnitt handlar om personens upplevelse av frågan, inte huruvida svaren utgör känsliga personuppgifter) brukar definieras som frågor som kan upplevas som hotfulla, kränkande, provocerande eller obehagliga att besvara. Eftersom det handlar om individens upplevelse av frågan kan det naturligtvis variera mellan olika personer med t.ex. olika erfarenheter. En fråga om juridiskt kön uppfattas troligtvis inte som känslig av de flesta cispersoner men kan vara känslig för transpersoner. Frågor om könsidentitet eller transerfarenheter kan också upplevas som känsliga frågor att besvara. Det kan finnas flera känsliga aspekter i frågorna, t.ex. att respondenten kan förknippa sitt svar med social stigmatisering.

En konsekvens av en känslig fråga kan bli bortfall, att respondenten hoppar över frågan (partiellt bortfall) eller helt avbryter sitt deltagande (objektsbortfall). En annan möjlig konsekvens är mätfel, att respondenten medvetet svarar något som inte stämmer. En tredje möjlig konsekvens av att ställa känsliga frågor är att respondenten far illa, t.ex. mår dåligt över att ha fått frågan eller är orolig över sina inskickade svar. Alla dessa möjliga konsekvenser är viktiga att beakta.

Det är okänt huruvida transpersoner, p.g.a. känsligheten, i lägre grad väljer att delta i undersökningar eller inte svarar ärligt på frågor om könsidentitet (vilket skulle kunna resultera i underskattningar). Mer forskning behövs om detta. Dock finns det forskning som visar att andra minoritetsgrupper inte är mindre benägna att delta i undersökningar trots känslighet (Bates, García Trejo & Vines, 2019).

Först behöver man ta ställning till om den känsliga frågan överhuvudtaget bör ställas. Vissa känsliga frågor är värda att ställa trots känslighet (t.ex. för att vara transinkluderande eller för att få kunskap inom viktiga områden) men det är inget beslut som bör tas utan begrundan. Frågor om kön kan vara känsliga men är samtidigt centrala för de allra flesta undersökningar och därför angelägna att ställa (givet att registeruppgift inte kan uppfylla undersökningens syfte).

Givet att en känslig fråga ska ställas bör man arbeta med att minska de känsliga aspekterna av den så långt som möjligt genom att t.ex. utifrån undersökningens syfte arbeta med frågeformulering, datainsamlingsmetod och frågans placering i frågeformuläret.

4.2.1.1 Datainsamlingsmetod

I självadministrerade metoder (pappers- och webbenkät) besvarar respondenten frågeformuläret på egen hand. I intervjuer ges svaren muntligt till en intervjuare.

Det finns inte mycket forskning om datainsamlingsmetoder och frågor om könsidentitet. Däremot fanns det mycket forskning om datainsamlingsmetod och andra typer av känsliga frågor. Resultatet är tydligt: självadministrerade metoder är förknippade med ärligare svar (Ye, Fulton & Tourangeau, 2001; Biemer & Lyberg, 2003; Kreuter, Presser & Tourangeau, 2008). Sannolikt beror detta på att respondenter känner sig mer bekväma med att besvara känsliga frågor privat än till en annan människa.

I linje med ovanstående men också för respondentens egen skull, rekommenderar GenIUSS-gruppen (2014) att ställa frågor om könsidentitet och transerfarenheter självadministrerat. Det är många faktorer som styr vilken datainsamlingsmetod en undersökning ska ha. Om telefonintervju ska användas bör det dock läggas extra möda på att bestämma om och hur frågor om könsidentitet och transerfarenheter ska hanteras. Det kan t.ex. handla om att ge extra utbildning och arbeta fram tydliga instruktioner till intervjuarna om hur frågorna ska hanteras (t.ex. ett samtalsmanus med svar på vanliga funderingar och motfrågor) (Truman, Morgan, Gilbert & Vaghela, 2017). GenIUSS-gruppen (2014) rekommenderar att frågor om könsidentitet och transerfarenheter ställs standardiserat (The GenIUSS Group, 2014).

Rekommendation

SCB rekommenderar att frågor om könsidentitet och transerfarenhet ställs självadministrerat. Om detta inte är möjligt behövs det tas ställning till om frågorna bör ställas, hur de ska formuleras och hur intervjuarna ska hantera frågan (se ovan för exempel). Om kompetens eller resurser saknas för detta arbete och frågan om kön måste ställas (d.v.s. uppgiften kan inte hämtas från register) bedöms det säkraste vara att: 1) om undersökningen genomförts tidigare använda samma mått förutsatt att det inte finns indikationer på problem; 2) använda någon av exempelfrågorna under avsnittet "juridiskt kön" i detta stödmaterial fast utan att specificera definitionen på kön. Detta är dock en situation där det inte finns någon definitiv lösning. Metoderna på detta område kan dock komma att utvecklas inom en snar framtid vilket kan möjliggöra nya strategier.

4.2.1.2 Frågornas placering i enkäten

En generell rekommendation när det gäller känsliga frågor är att de inte bör komma i inledningen av frågeformuläret utan i dess senare delar (Persson, 2016). Frågor om kön har sedan långt tillbaka en etablerad plats i en enkäts demografiska avsnitt tillsammans med t.ex. frågor om ålder, hushåll, inkomst etc. Det konventionella är att inleda ett frågeformulär med de demografiska frågorna vilket då, om transinkluderande frågor om kön används och uppfattas som känsliga, bryter mot den allmänna rekommendationen för känsliga frågor. Hur ska detta hanteras?

Ett alternativ är naturligtvis att flytta på de demografiska frågorna men det kan bryta flytet att placera dessa frågor i mitten av enkäten. Ska de flyttas behöver de nog läggas sist i enkäten, vilket kan leda till att de inte blir lika korrekt ifyllda eftersom en del respondenter är mindre koncentrerade i slutet.

En annan möjlighet är att bryta ut de transinkluderande frågorna om kön ur det demografiska avsnittet men det kan dels vara svårt att hitta en annan naturlig placering för dem i enkäten, dels signalerar det att frågor om kön måste hanteras annorlunda än vanligt bara för att de är transinkluderande.

Rekommendation

På grund av ovanstående skäl rekommenderar SCB att ställa transinkluderande frågor om kön i det demografiska avsnittet (GenIUSS, 2014) och i inledningen av enkäten.

Ett undantag kan vara om enkäten fylls i individuellt men i grupp miljöer, t.ex. skolundersökningar som besvaras i klassrummet. Då kan det finnas en poäng med att transinkluderande frågor om kön kommer senare i enkäten eftersom det vid det skedet finns en större spridning i var olika respondenter befinner sig i enkäten och därmed mindre risk att någon kan lista ut hur någon annan i bänken bredvid har svarat (GenIUSS, 2014).

4.2.1.3 Övrig information

En generell rekommendation för undersökningar om känsliga ämnen är att på ett förtroendeingivande sätt informera respondenten om att svaren är konfidentiella och att deras identiteter inte kommer att röjas (ESS, 2006). Forskningsöversikter visar att det kan ha positiva effekter på objektsbortfall vid känsliga ämnen (Singer, VonThurn & Miller, 1995). Om ämnet *inte* upplevs som känsligt kan däremot sådan extra tydlig information om säkerheten ha motsatt effekt (Singer, Hippler & Schwarz, 1992). Förmodligen för att det väcker tankar hos respondenterna som annars inte skulle ha väckts – att det kan finnas skäl att oroa sig. Det kan även vara bra att inledningsvis förklara att människor är olika och att det inte finns några rätt eller fel svar (ESS, 2006). Det är också bra att hänvisa till stödresurser om frågeformuläret skulle riva upp känslor för respondenten.

Rekommendation

Att frågeformuläret har transinkluderande frågor om kön motiverar i sig inte extra insatser av typen ovan men om undersökningen innehåller mer detaljerade och djupare frågor eller kommer göra kopplingar mellan könsidentitet och andra känsliga ämnen (som t.ex. hälsa) rekommenderas dock att lägga extra vikt på information om respondentens skydd.

4.2.2 Proxyrapportering

Proxyrapportering betyder att en individ ger svar om en annan individ. Det kan handla om en hushållsundersökning där en urvalsperson svarar för alla hushållsmedlemmar eller en indirekt intervju där en individ av något skäl svarar istället för urvalspersonen. Det ska tilläggas att proxyrapportering överlag utgör en sämre mätning än att vända sig direkt till den aktuella individen men i vissa situationer kan det var motiverat av praktiska och ekonomiska skäl eller för att motverka bortfall. (Holzberg, Ellis, Kaplan & Virgile, 2019).

Det finns två aspekter av detta som man behöver ta hänsyn till. Den första är etisk eftersom könsidentitet kan vara en känslig fråga. I en del länder, t.ex. Storbritannien, är proxyrapportering om könsidentitet inte tillåtet. En del undersökningar i andra länder, t.ex. USA, undviker att ställa frågor om könsidentitet om tolk används i intervjun (Federal Interagency Working Group, 2016).

Den andra aspekten har med mätningen att göra. Hur fungerar proxyrapportering om könsidentitet mättningsmässigt? Det finns naturligtvis en möjlighet att individen som svarar inte känner till någon annan hushållsmedlems faktiska könsidentitet och därmed svarar felaktigt. Om frågan upplevs som känslig kan det dessutom hända att personen medvetet svarar oärligt eller upplever det obehagligt att svara för någon annan. Forskningen om proxyrapportering är i huvudsak kvalitativ. Exempelvis har den amerikanska censusbyrån genomfört studier med fokusgrupper och parvisa kognitiva intervjuer (Holzberg, Ellis, Kaplan & Virgile, 2019; Ortman, Bates, Brown & Sawyer, 2017; Holzberg, Ellis, Virgile, Nelson, Edgar, Phipps & Kaplan, 2018). Resultatet visar potential för mätning av könsidentitet genom proxyrapportering men även en del frågetecken och den kvalitativa forskningen behöver kompletteras med fler kvantitativa studier för säkrare slutsatser.

Rekommendation

SCB rekommenderar att proxyrapportering inte används för könsidentitet eftersom området inte är tillräckligt utrett än.

4.2.3 Datainsamlingsmetodens påverkan på frågan

Självadministrerade metoder och intervjuer har olika förutsättningar vilket har implikationer på frågedesignen i allmänhet men naturligtvis även för frågor om kön (för mer information om detta se Persson, 2016).

Generellt gäller att i en intervju behöver frågorna vara kortare och svarsalternativen färre än i en enkät eftersom det finns en begränsning för hur mycket information individer kan "hålla i huvudet" samtidigt.

En annan skillnad är att i telefonintervjuer kan alternativen "Vill inte svara" och "Vet inte" finnas tillgängliga "vid behov", d.v.s. att

intervjuaren inte presenterar dem initialt utan endast om det blir aktuellt. Samma möjlighet finns inte i självadministrerade formulär.

En tredje skillnad är att i enkäter är antingen frågan öppen eller också finns det fasta svarsalternativ. I intervjuer kan det finnas flera gradskillnader i hur pass öppen frågan i praktiken är, t.ex. kan frågan ställas öppet initialt men att det finns underliggande fasta svarsalternativ för intervjuaren som respondenten inte nödvändigtvis blir varse om.

Detta är extra viktigt att tänka på dessa skillnader vid undersökningar som ska använda både enkäter och intervjuer i insamlingen (läs mer om skillnader mellan intervjuer och enkäter samt om kombinerad insamling i Persson, 2016).

4.3 Statistisk metod och alternativ undersökningsdesign

4.3.1 Kvantitativ metod

Kvantitativ metod används när frågeställningen är avgränsad och syftet är att numeriskt mäta samband eller beräkna skattningar som ger information om hela populationen.

4.3.1.1 Sannolikhetsbaserad metod

För att kunna uttala sig om populationen är det viktigt att urvalet av individer är gjort på ett sådant sätt att alla individer har en chans att bli utvalda.

Ett problem om man vill ha ett transinkluderande könsbegrepp är att andelen transpersoner utgör en mycket liten andel av Sveriges vuxna befolkning och för att kunna göra säkra uttalanden om transpersoner behövs därför stora urval. Om man antar att två procent av befolkningen är transpersoner och man vill ha ca 200 personer i nettourvalet för att kunna redovisa transpersoner så behöver man dra ett stickprov på nästan 20 000 individer från populationen (givet en svarsfrekvens på 50 procent).

Eftersom det är okänt vilka som tillhör transpopulationen (endast det juridiska könet är känt, genom register) är det svårt att effektivisera urvalet genom s.k. stratifiering. Vid mindre undersökningar kan det därför bli svårt att jämföra transpersoner med cispersoner i en analys. Detta är något som bör beaktas redan i planeringen av undersökningen.

4.3.1.2 Alternativ metod

Om en bra indikator på den egenskap som ska studeras inte finns med i urvalsramen måste ofta alternativa metoder användas. I beskrivningen av de studier som har gjorts med transinkluderande könsbegrepp förekommer både slumpmässiga och icke-slumpmässiga urval (se t.ex.

Utveckling av hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer (2014) Folkhälsomyndigheten. Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner (2015) Folkhälsomyndigheten.) De slumpmässiga urvalen drogs ur SCB:s register över befolkningen som innehåller t.ex. juridiskt kön. För att studera transpersoner utnyttjades sociala nätverk och internetbaserade tjänster för att skapa ett självselekerat icke-slumpmässiga urval. Transpopulationens storlek är okänd och personers grupptillhörighet är inte nödvändigtvis statistisk över tiden. Det är svårt att veta exakt hur många som definierar sig som transpersoner vid ett givet tillfälle. Olika studier antyder som vi nämnt tidigare att de utgör 0,5-2 procent av den vuxna befolkningen.

Att uttala sig om t.ex. folkhälsan i samhället är metodologiskt svårt om man vill jämföra cispersoner med transpersoner, men inte omöjligt. För att få tillräckligt många transpersoner kan man kombinera urvalet från ett slumpmässigt urval med ett icke-slumpmässigt urval för att öka andelen transpersoner i studien, det medför dock ett omfattande teoretiskt arbete för att kunna uttala sig om skillnader i folkhälsan mellan grupperna. Att kombinera ett par i tiden närliggande undersökningar för att öka antalet transpersoner kan också fungera, men även här krävs ordentlig eftertanke om man vill uttala sig om folkhälsan eftersom det kan ha skett förändringar i samhället över tiden som gör att den population man studerar avviker från den man vill uttala sig om. Kunskap om skillnaderna är nödvändig för att man ska kunna justera för det när resultaten tas fram. Sakkunskap behöver kompletteras i dialog med metodkompetens.

4.3.2 Kvalitativ metod

Att det av olika skäl inte är möjligt att genomföra en statistisk undersökning enligt ovan för att undersöka eller redovisa transpersoner behöver inte betyda att ingen undersökning alls kan genomföras. Dels kan en stor kvantitativ undersökning med vissa förutsättningar (som vi nämnt i föregående två avsnitt) vara ett alternativ, men det är resurskrävande och om det inte är möjligt kan en annan möjlighet vara att göra en kvalitativ undersökning. Eftersom huvudmålet i en kvalitativ undersökning inte är att generalisera resultat finns inte samma krav på urvalet av deltagare som i en statistisk undersökning. En kvalitativ undersökning kan öka kunskapen om och förståelsen för området i sig men kan också fungera som en värdefull förstudie till en statistisk undersökning (t.ex. vad gäller hypoteser eller frågedesign). Det finns mycket litteratur, både om kvalitativ metod som helhet och om de specifika metoderna som kan användas, t.ex. djupintervjuer eller fokusgrupper (se till t.ex. Holme & Krohn-Solvang, 2016; Starrin & Svensson, 1994). Förberedelser, genomförande och analys är viktiga moment där både ämnes- och metodkompetens behöver involveras.

5 Ordlista

Nedan följer en ordlista för att förtydliga hur några centrala begrepp används dels i det här dokumentet, dels i många övriga sammanhang. Ordlistan har i huvudsak utgått från begreppsordlistorna på webbplatserna transformering.se, rfsf.se, fpes.se och i SOU 2017:92.

Cisperson En person som identifierar sig med det vid födseln tilldelade könet. Kallas på engelska cisgender.

Ickebinär

En person som identifierar sig som mellan, bortom eller med båda könskategorierna kvinna/man kan kalla sig ickebinär. Ickebinär används dels som ett paraplybegrepp för olika ickebinära könsidentiteter, dels som ett sätt att benämna sin egen identitet. Kallas på engelska non-binary. Synonymt med intergender.

Intersex/intersexvariation

En medicinsk diagnos som man kan få om utvecklingen av könskromosomerna, testiklar eller äggstockar, eller könsorganen är atypisk. Att vara intersex, eller ha ett intersextillstånd, är inte samma sak som att vara transperson, men en intersexperson kan också identifiera sig som transperson. Intersex handlar om kroppsliga egenskaper, medan trans handlar om könsidentitet och/eller könsuttryck. Ofta nämns intersex i samband med transfrågor eftersom det finns politiska frågor och intresseområden som kan vara gemensamma för intersexpersoner och transpersoner. Hämtat från engelskans intersex.

Juridiskt kön. Det kön som står registrerat i folkbokföringen, i pass eller legitimation. Juridiskt kön framgår i Sverige också av näst sista siffran i personnumret. Alla barn som föds i Sverige tilldelas ett av två juridiska kön, oftast baserat på en bedömning av barnets yttre könsorgan vid födseln. Kallas på engelska legal gender.

Könsidentitet. Det kön en person själv identifierar sig som (kvinna, ickebinär man, transperson osv.). Könsidentitet behöver inte

överensstämma med det biologiska eller det juridiska könet. Kallas på engelska gender identity.

Könsuttryck. Hur en person uttrycker sitt kön genom attribut som socialt förknippas med könstillhörighet. Till exempel kläder, kroppsspråk, frisyra, skäggväxt, socialt beteende, röst med mera. Kallas på engelska gender expression.

Ibland används även socialt kön. Socialt kön har en något bredare innebörd än könsuttryck och kan kortfattat beskrivas som olika förväntningar utifrån kön. Både för hur man själv uttrycker sig och hur andra uppfattar en.

Transerfarenhet

Transerfarenhet är ett paraplybegrepp som kan användas för att beskriva personer med erfarenheter av att det juridiska kön de tilldelats vid födelsen inte stämmer överens med den egna könsidentiteten och/eller könsuttrycket.

Transition

Används ofta för att beskriva en könsbekräftande process som pågår under en viss period och kan skilja sig från person till person. Den gemensamma nämnaren är att transitionen klar när man känner sig klar.

För en del kan det handla om att börja leva mer i enlighet med sin könsidentitet och exempelvis ändra namn, pronomen, klädstil och andra attribut på ett sätt som uttrycker ens könsidentitet. För andra kan det handla om att ändra juridiskt kön, få hormonbehandling och/eller genomgå underlivskirurgi.

Transperson

En transperson är en person som helt eller delvis identifierar sig med ett annat kön än det som de tilldelades vid födseln baserat på hur deras kropp såg ut och tolkades då. Transperson är ett paraplybegrepp som beskriver personer som bryter mot samhällets normer för kön, könsidentitet och/eller könsuttryck. En transperson kan identifiera sig som man, kvinna, både och, mitt emellan, varken eller oberoende av det kön de tilldelades vid födseln. Kallas på engelska transgender.

6 Referenslista

Bates, N., García Trejo, Y.A., & Vines, M. (2019). Are Sexual Minorities Hard-to-Survey? Insights from the 2020 Census Barriers, Attitudes, and Motivators Study (CBAMS) Survey. *Journal of Official Statistics*, Vol. 35, No. 4, 2019, pp. 709–729

Bauer, G. R., Braimoh, J., Scheim, A. I., & Dharma, C. (2017). Transgender-inclusive measures of sex/gender for population surveys: Mixed-methods evaluation and recommendations. *PLoS ONE*, 12(5), e0178043. Hämtad från <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0178043>

Biemer, P.P. & Lyberg, L.E. (2003). *Introduction to survey quality*. NJ: Wiley.

CES, the Bureau of the Conference of European Statisticians. (2019) In-depth review of measuring gender identity. Review paper by Canada and the United Kingdom. Hämtad från <http://www.unece.org/stats/ces/in-depth-reviews/gender-identity.html>

Comanaru, Ardenne. (2018). Translation and cognitive testing of the harmonised personal well-being questions. *NatCen*. Hämtad från <https://www.bl.uk/collection-items/translation-and-cognitive-testing-of-the-harmonised-personal-well-being-questions>

ESS (2006). *Handbook of recommended practices for questionnaire development and testing in European Statistical System*. ESS.

Federal Interagency Working Group (2016). *Current Measures of Sexual Orientation and Gender Identity in Federal Surveys*. Hämtad från <https://nces.ed.gov/FCSM/SOGI.asp>

Folkhälsomyndigheten. (2015 a). Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner. Hämtad från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/h/halsan-och-halsans-bestamningsfaktorer-for-transpersoner-en-rapport-om-halsolaget-bland-transpersoner-i-sverige/>

Folkhälsomyndigheten. (2015 b). Nationella folkhälsoenkäten, Hälsa på lika villkor. Hämtad från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/om-vara-datainsamlingar/nationella-folkhalsoenkaten/>

Folkhälsomyndigheten. (2017) *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter, SRHR*. Hämtad från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat->

[material/publikationsarkiv/s/sexuell-och-reproduktiv-halsa-och-rattigheter-i-sverige-2017/](#)

Stockholms läns Landsting. (2018). Hur stor andel av den vuxna befolkningen upplever könsinkongruens och hur ser dessa personers psykiska hälsa ut? Faktablad 2018:3. Hämtad från <https://www.folkhalsoguiden.se/globalassets/verksamheter/forskning-och-utveckling/centrum-for-epidemiologi-och-samhallsmedicin/folkhalsoguiden/rapporter-och-faktablad/faktablad-2018.3.konsinkongruens.pdf>

Fraser, G., Bulbulia, J., Greaves, L. M., Wilson, M. S., & Sibley, C. G. (2019). Coding responses to an open-ended gender measure in a New Zealand national sample. *The Journal of Sex Research*. Hämtad från <https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1687640>

Gulbrandsen, I. & Karinsdotter, E. (2020) Oavsett kön. Handbok för arbete med jämställdhet och trans. RFSL. <https://www.rfsl.se/wp-content/uploads/2020/01/OavsettKo%CC%88n.pdf>

Holzberg, J., Ellis, R., Kaplan, R. & Virgile, M. (2019). Can They and Will They? Exploring Proxy Response of Sexual Orientation and Gender Identity in the Current Population Survey. *Journal of Official Statistics* | Volume 35: Issue 4

Holzberg, J.L., Ellis, R., Virgile, M., Nelson, D.W., Edgar, J., Phipps, P., Kaplan, R. (2018). Assessing the Feasibility of Asking About Gender Identity in the Current Population Survey: Results from Focus Groups with Members of the Transgender Population. *Research and Methodology Directorate, Center for Survey Measurement Study Series (Survey Methodology #2018-05)*. U.S. Census Bureau.

Kreuter, F., Presser, S. & Tourangeau, R. (2008). Social desirability bias in CATI, IVR and web surveys: The effect of mode and question sensitivity. *Public Opinion Quarterly* 72(5): s. 847-865.

Lindqvist, A., Bäck, A. E., Bäck, H., & Gustafsson-Sendén, M. (2018). Measuring gender in surveys. Social psychological perspectives. The Gender Diversity in Survey Research Workshop, Göteborg, 11-12 juni. Hämtad från <http://www.genderfair.se/wp-content/uploads/2018/06/Lindqvist-et-al-2018-Measuring-gender-in-surveys.pdf>

Miller, K. & Ryan, J.M. (2011). Design, development and testing of the NHIS sexual identity questions. *Laboratory QDS, 2011*. Hämtad från http://www.cdc.gov/qbank/report/Miller_NCHS_2011_NHIS%20Sexual%20Identity.pdf

Ortman, J.M., Bates, N., Brown, A., & Sawyer, R.C. (2017). Optimizing self and proxy response to survey questions on sexual orientation and

gender identity. Paper presented at the annual meeting of the population association of America, Chicago, IL.

Persson, A. (ed, 2016). Frågor och svar – om frågekonstruktion i enkät- och intervjuundersökningar. Statistiska centralbyrån. SCB-Tryck. https://www.scb.se/contentassets/c6dd18d66ab240e89d674ce728e4145f/ov9999_2016a01_br_x08br1601.pdf

The GenIUSS Group. (2014). Best Practices for Asking Questions to Identify Transgender and Other Gender Minority Respondents on Population-Based Surveys. J.L. Herman (Ed.). Los Angeles, CA: The Williams Institute.

Reisner, S.L., Conron, K.J., Tardiff, L.A., Jarvi, S., Gordon, A.R., & Austin, S.B. (2014). Monitoring the health of transgender and other gender minority populations: validity of natal sex and gender identity survey items in a U.S. national cohort of young adults. *BMC Public Health*; 14: 1224–33.

Sell, R. L. (2017). Challenges and Solutions to Collecting Sexual Orientation and Gender Identity Data. *American Journal of Public Health* 107(8):1212–1214. PMID: 28657779.

Singer, E., Von Thurn, D.R. & Miller, E.R. (1995). Confidentiality assurances and response: A quantitative review of the experimental literature. *Public opinion quarterly* 59: s. 66-77.

Singer, E., Hippler, H. & Schwarz, N. (1992). Confidentiality assurances in surveys: Reassurance or threat? *International journal of public opinion*, 4.

Smiley, A., Burgwal, A., Orre, C., Summanen, E., Nieto, I. G., Vidić, J., Motmans, J., Kata, J., Gvianishvili, N., Hård, V., & Köhler, R. (2017). Overdiagnosed but underserved - Trans Healthcare in Georgia, Poland, Serbia, Spain and Sweden: Trans Health Survey. *Transgender Europe*. Hämtad från https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/10/Overdiagnosed_Underserved-TransHealthSurvey.pdf

Truman, J.L., Morgan, R. E., Gilbert, T, & Vaghela, P. (2019). Measuring sexual orientation and gender identity in the national crime victimization survey. *Journal of Official Statistics*, 35, 4.

Truman, J., Morgan, R., Gilbert, T., & Vaghela, P. (2017). “Measuring Sexual Orientation and Gender Identity in the National Crime Victimization Survey.” Paper presented at the Joint Statistical Meetings, Baltimore, MD.

Ye, C., Fulton, J. & Tourangeau, R. (2001). More positive or more extreme? A meta analysis of mode differences in response choice. *Public opinion quarterly* 75(2): s. 349-365.